

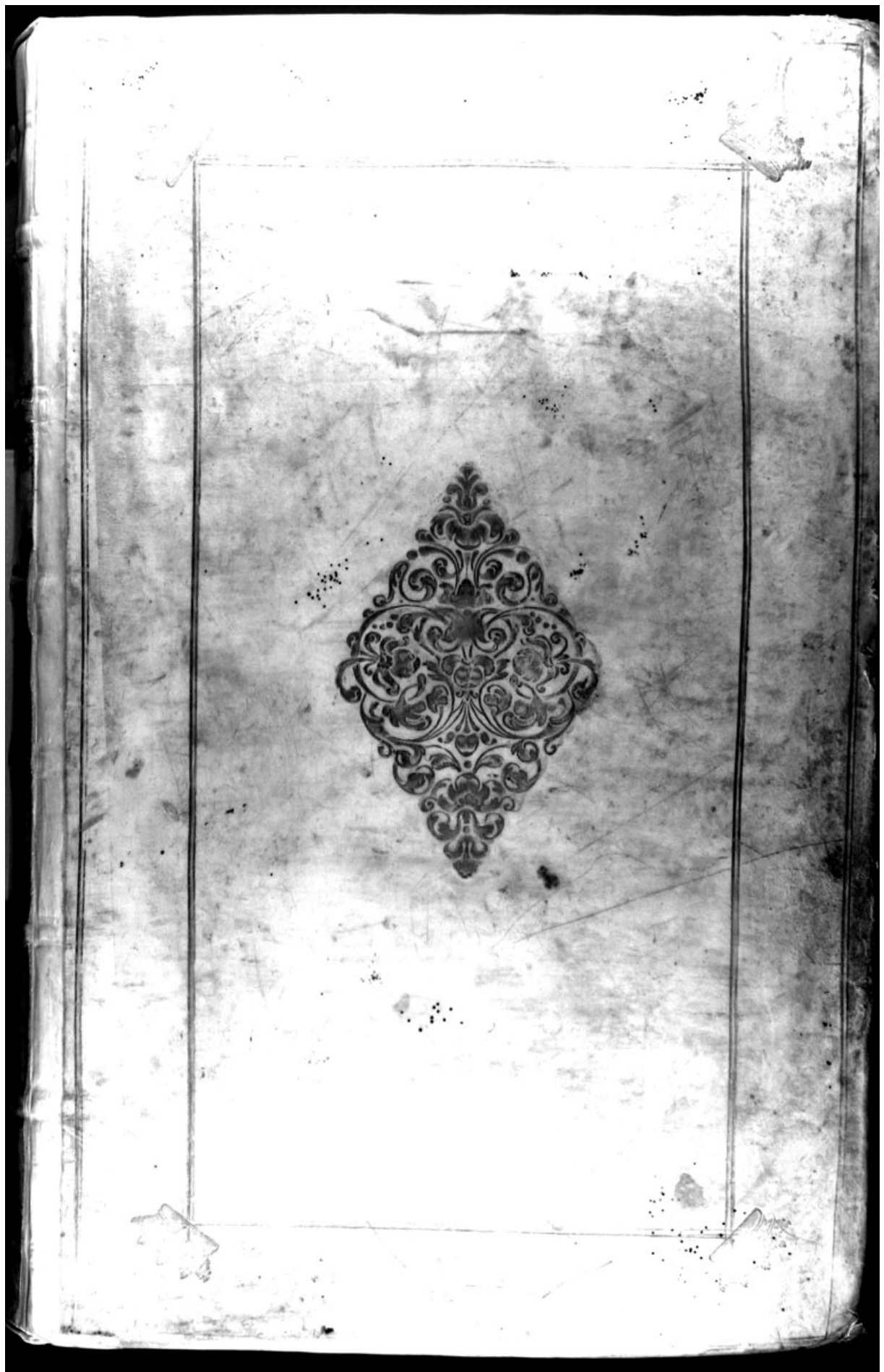
- Beispielhafter Auszug aus der digitalisierten Fassung im Format PDF -

Naauwkeurige beschrijving der Aardgewassen

Abraham Munting

Die Digitalisierung dieses Werkes erfolgte im Rahmen des Projektes BioLib (www.BioLib.de).

Die Bilddateien wurden im Rahmen des Projektes Virtuelle Fachbibliothek Biologie (ViFaBio) durch die [Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg \(Frankfurt am Main\)](#) in das Format PDF überführt, archiviert und zugänglich gemacht.

25 APR 1983

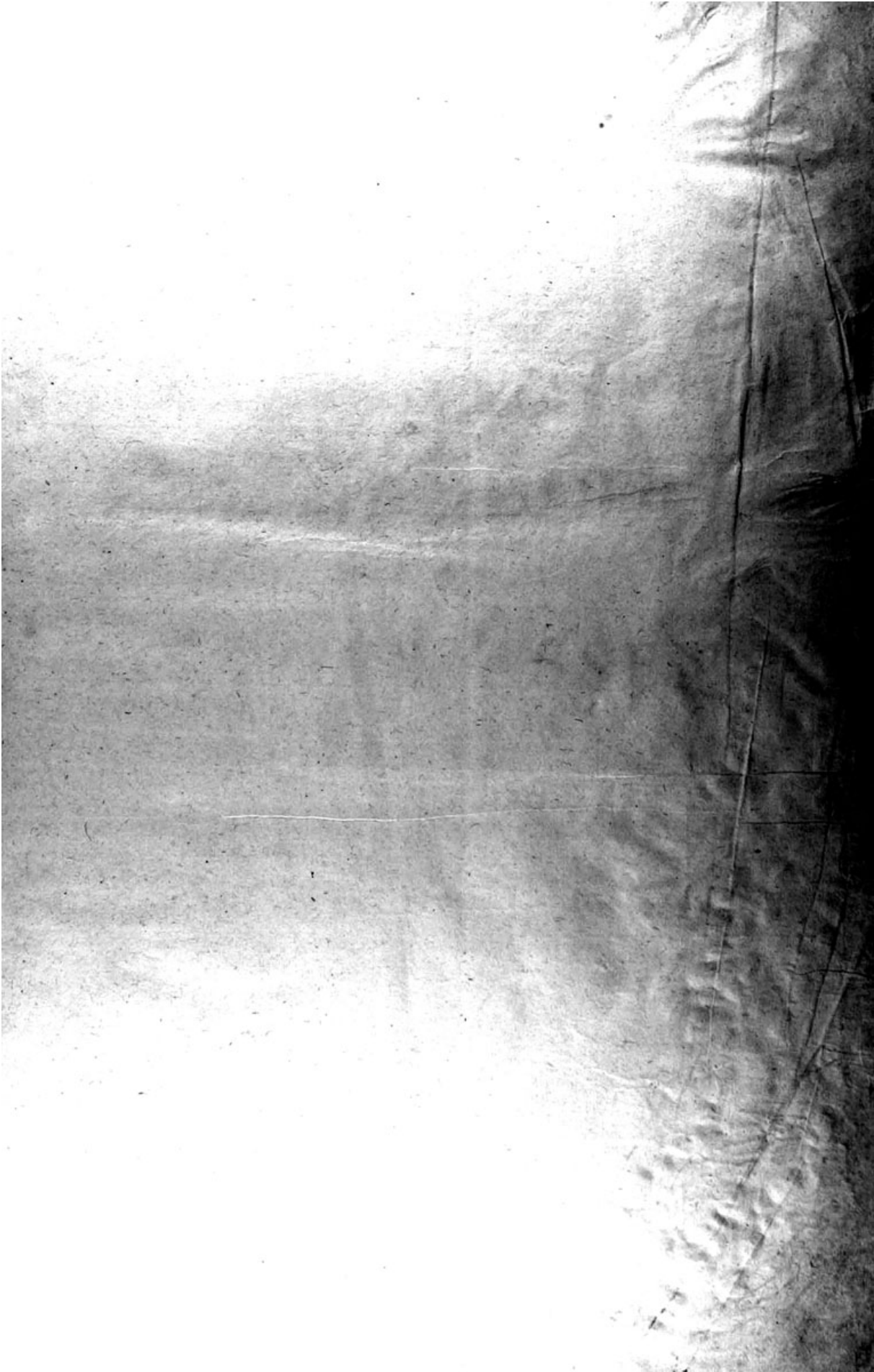
Muntibg - Aardgewassen 1696

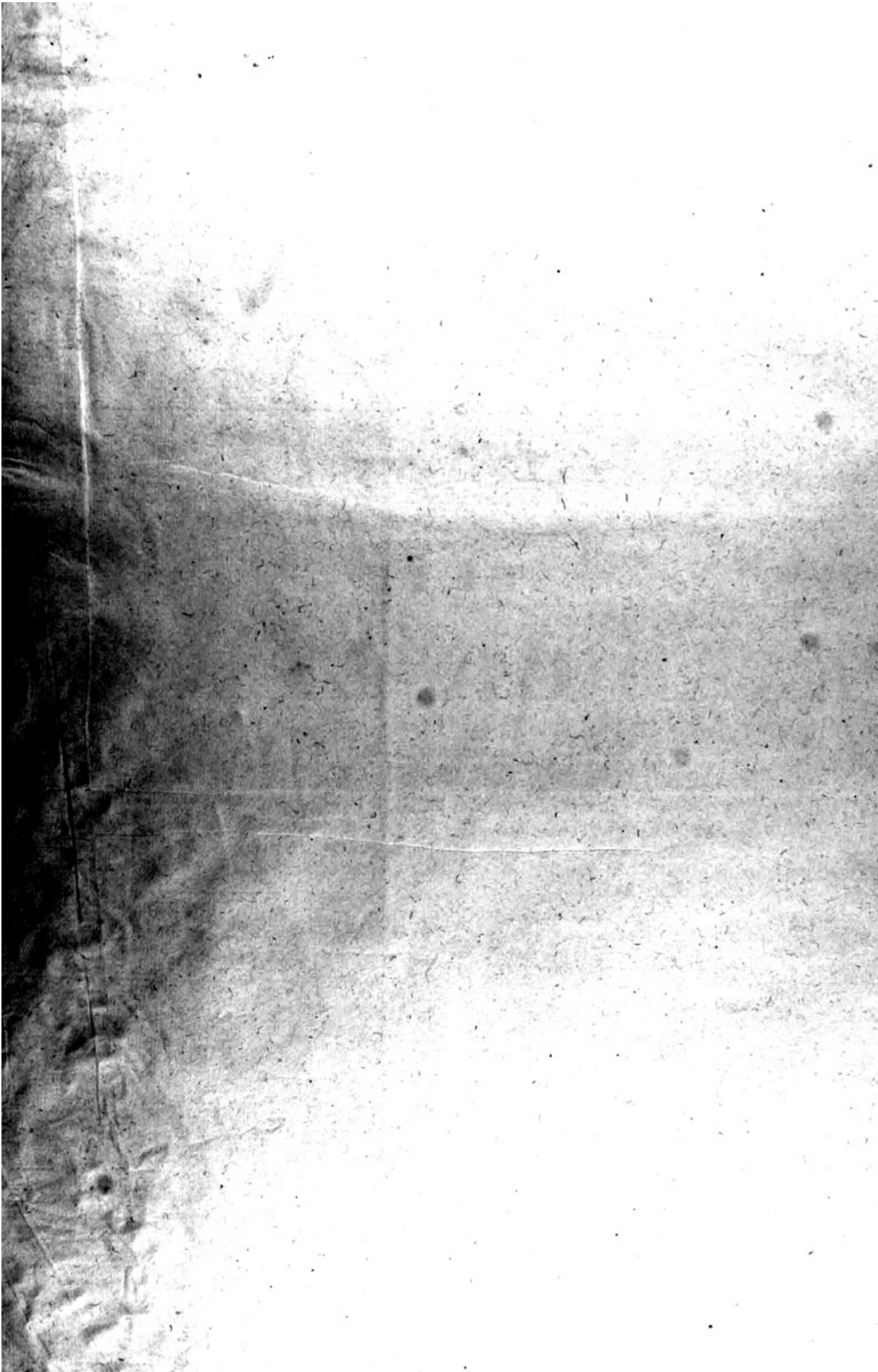
Heel perkament, rug en platten verguld; genaaid op 6 dubbele touw-ribben waarvan 1,3,4,6 zijn ingeregen in aangetrokken platten; dunne overstekende perk. stroken in panelen en op staart en hoofdpaneel onder kapitaalband, dit op 3 strookjes perk genaaid.

Toestand: perkament op recto scharnier gebroken en los van rug, op ribben in lengterichting gescheurd; staarteinde gescheurd; rug ingezakt; voorplat trekt naar buiten; veel stof, vuil en resten van gedroogde planten tussen bladen van boek.

Werk: stof verwijderd; rug afgenomen en met stijfsel schoon gemaakt; recto plat schutblad verwijderd (met verlies) en tegen geplakt met dun papier (stijfsel); hoofd en staartpaneel beplakt met nieuw dun perkament; kapitaaltjes als oorspronkelijke op 3 strookjes perkament en katoendraad genaaid; schutblad recto en eerste 2 bladen van boek randen versterkt met "heat-set tissue"; nieuw kalfsperkament op rug; oude panelen opgeplakt (stijfsel-Eukalin); rugpanelen eerst beplakt met holle rugstukken van "Eenhoorn antiek"; band schoongemaakt met melk en Vulpex.

21.4.1983 W.Begemann
Overberg

NAUWKEURIGE
BESCHRYVING
DER
AARDGEWASSEN,
DOOR
ABRAHAM MUNTING.

NAUWKEURIGE

BESCHRYVING

DER

AARDGEWASSEN

DOOR

ABRAHAM MUNTING.

582. 251.9

634. 1 / 635.9

633.88. -

615. 322

084.1 : 634.2 / 635.9

MEMORANDUM
FOR THE RECORD
SUBJECT: [Illegible]

[Illegible body text]

N A A U W K E U R I G E
B E S C H R Y V I N G
D E R
A A R D G E W A S S E N ,

Waar in de veelerley Aart en bijzondere Eigenschappen der
BOOMEN, HEESTERS, KRUYDEN,
BLOEMEN,

Met haare VRUGTEN, ZADEN, WORTELEN en BOLLEN,
Neevens derzelve waare VOORT-TEELING, gelukkige AANWINNING, en beylzaame
G E N E E S - K R A C H T E N ,

Na een veel-jarige Oeffening en eigen Ondervinding ,
In drie onderscheide Boeken, naauwkeuriglijk beschreeven worden,

Door den H E E R

A B R A H A M M U N T I N G ,

In zijn leeveh,

Hoogleeraar der GENEES- en KRUYDKUNDE in de vermaarde
Akademie te GROENINGEN.

*Nu eerst nieuwelijks uitgegeeven, en met meer dan 250 Afbeeldingen, alle naer 't
leeven geteekend en konstiglijk in 't Koper gesneden, vercierd.*

Met noodige Registers verrijkt.

Te Leyden { by P I E T E R vander A A , } Bockverkoopers.
T' Utrecht { by F R A N C O I S H A L M A , }

1 6 9 6 .

J. N. 115962-01

WANT TO BUY

ALFRED GEWASSER

BOOMEN, HESTERS, KRUYDEN,
BLOEMEN.

GENEESKRACHTEN

H. F. L. N.

DE ABRAHAM MUNTING

DE ABRAHAM MUNTING
GENEESKRACHTEN

DE ABRAHAM MUNTING

DE ABRAHAM MUNTING

DE ABRAHAM MUNTING

DE ABRAHAM MUNTING

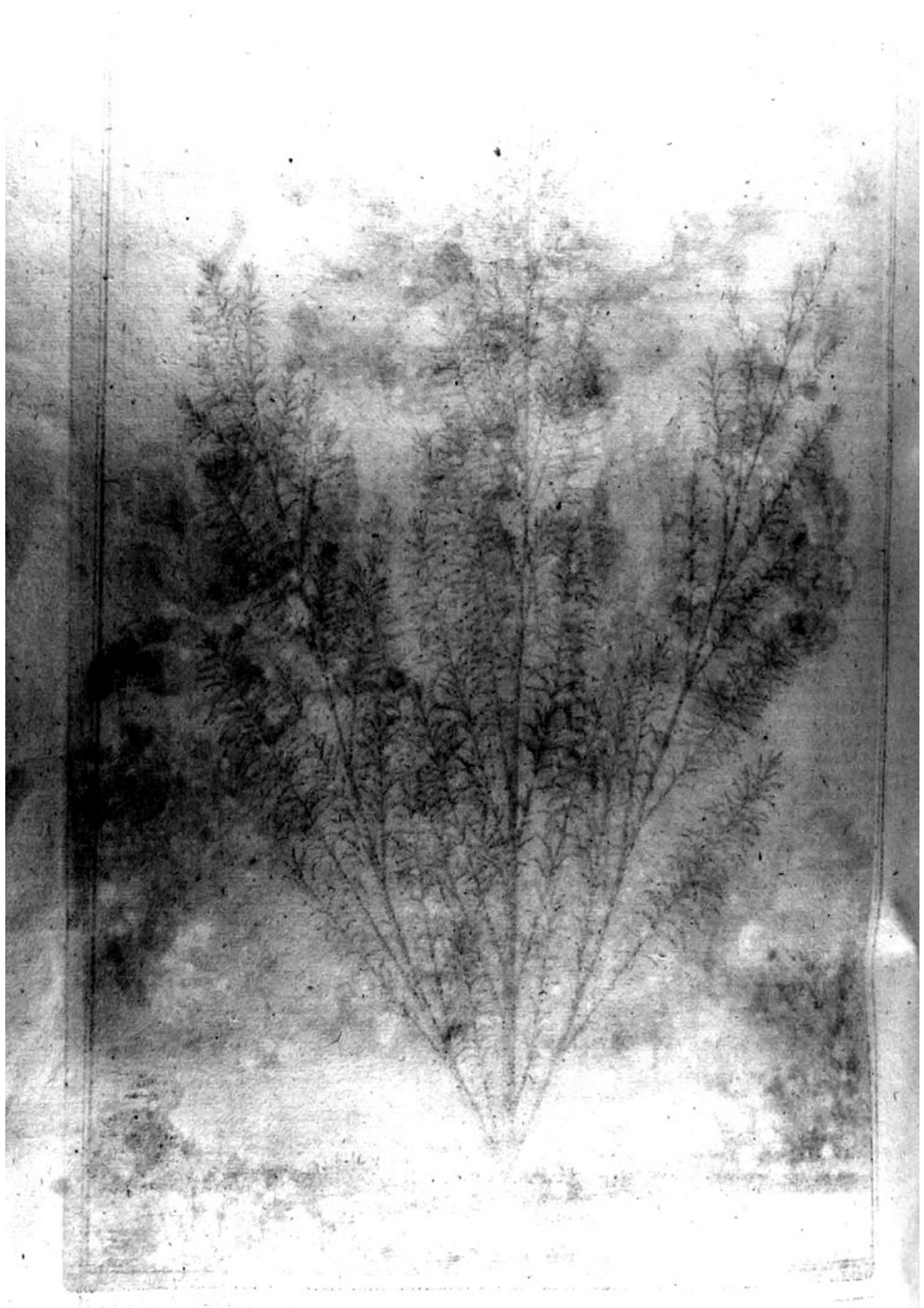
SECRET

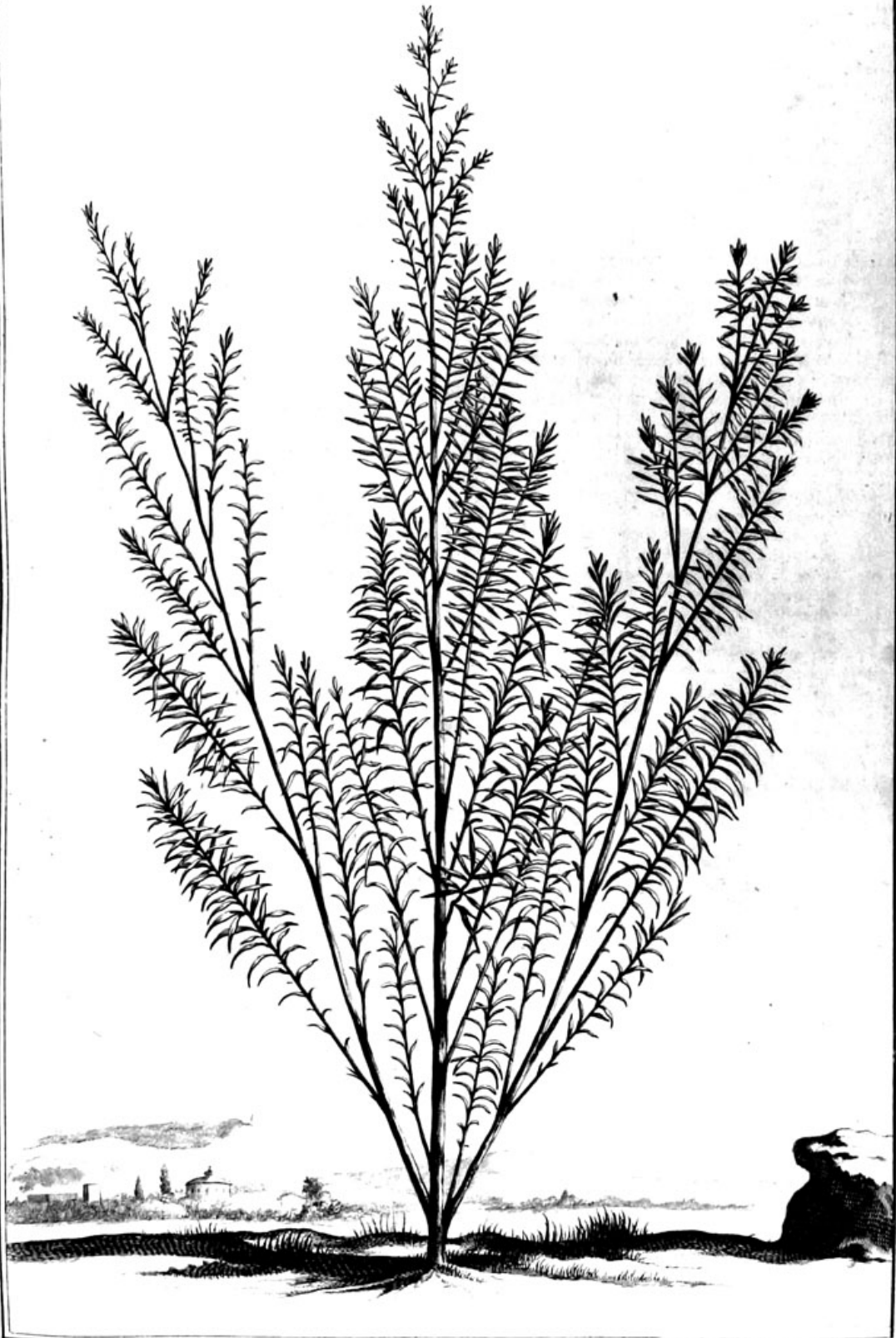
DE ABRAHAM MUNTING

... und die nächsten 10 Seiten ...
... and the next 10 pages ...

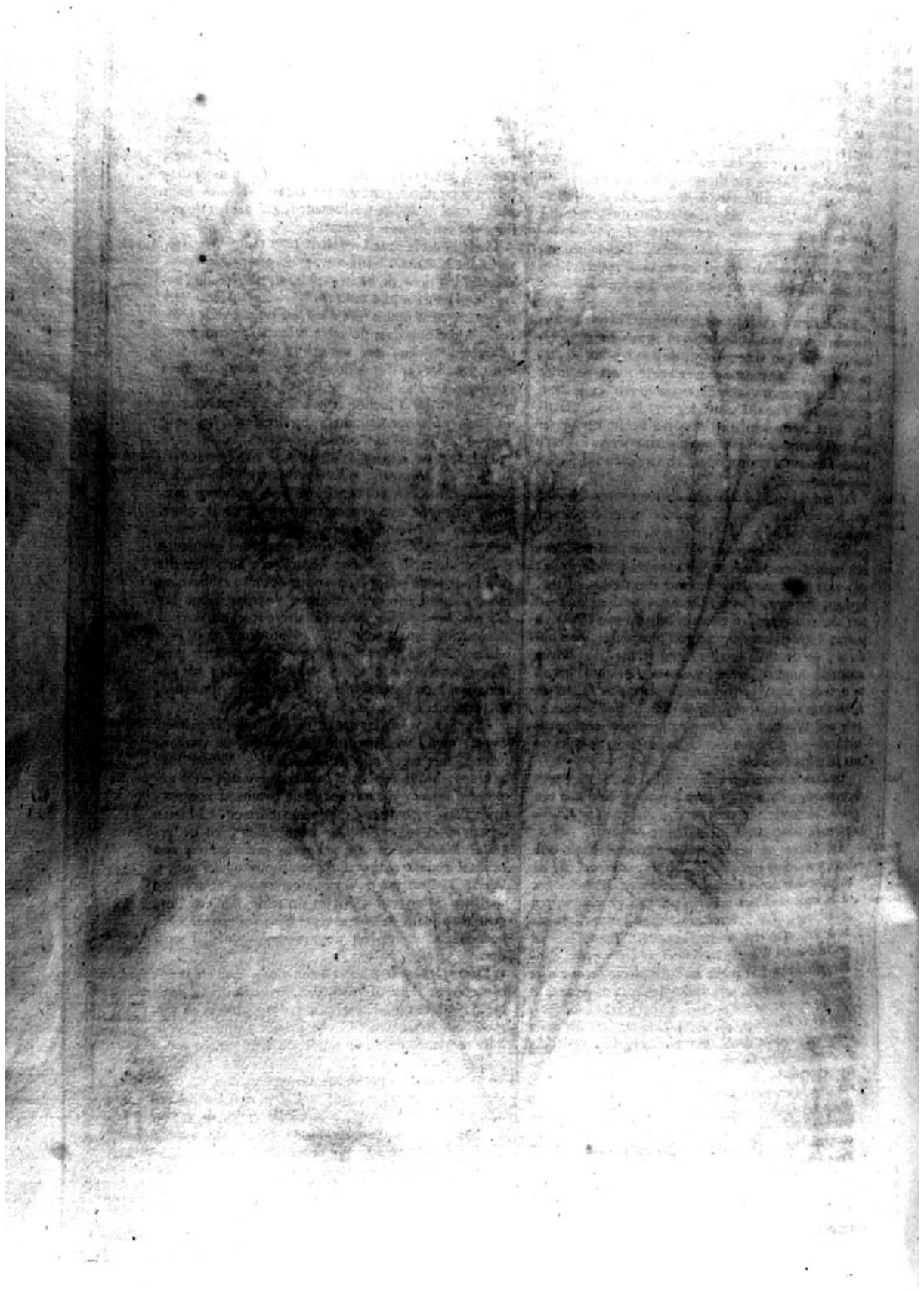

SEDUM MATUS ARBORESCENS RADICABLE

SEDUM MINUS ARBORESCENS.

dag, bij goed Weër, geheel buyten: doch 's nagts weer binnen.

Men kan ze ook zeer bequameijk bewaren op de volgende wijze, welke de ervarentheyd mij meenigmaal heeft geleerd goed te zijn; te weeten:

Manier, hoe men deeze Plant bequaamlyk kan aanwinnen.

Neem een oude of jonge *Plant*, met veel, of een weynig, of gantsch geen *Wortel*, met een *Octoberfche* volle Maan uyt hare Pot: bind'er een band aan, en hang ze op een warme plaats, daar, door een yzere Oven, de geheele *Winter* in gestookt word; zoo blijft ze onverderlijk, schoon ze hare *Bladeren*, verdroogt zijnde, voor het meeste deel laat vallen. De afgesneedene *Takken* van deeze (gelijk ook van de andere in de aarde gebleevene) worden met een wassende Maan van *April*, *May*, of andere tijd, tamelijk diep in Potten gestoken, met een weynig Water begoten, en terstond in de Zon gesteld. Dus schieten ze veel eer *Wortelen* als anders, en groeyen voort. Konnen ook alleen deezer wijs in onze Landen *aangewonnen* worden.

Andere wijze.

Boven dien, als men eenige kleyne *Takjens* zonder *Wortelen*, met een volle Maan in *September* afgesneeden, ontrent een vinger lengte diep in een Pot steekt, en de zelve, wanneer het niet vriest, een gedurige Lucht laat genieten, zoo blijven ze in een goede staat: en met'er tijd *Wortelen* vattende, worden ze zoo krachtig, datze niet alleen hare *Bladeren* behouden, maar ook veel beeter als de *oude* overblijven: welke in deeze koude Gewesten zelden langer als vier jaren het leeven behouden.

Beschrijving der Bladeren.

De gemelde *Bladeren* zijn van een zeer schoone aanfchouwing: een vinger, wat meer of minder, lang; voor ten naften bij rond; van daar na de *Steel* hoe langer hoe smaller toelopende; dik van aart, en vol *Zap*: in 't midden voorzien met een inwaarts-gaande *streep*, *ayrs-wijze*; ook aan de randen met zeer teedere bleeke, *hayrige*, *steevige*, kleyne *Tandjens*, bekleed met een zeer blinkend-groen, en vooraan begaafd met een kleyne puntje. Lichtelijk worden ze geel, en vallen, van onder af, op de aarde neer. Altijd staan ze dicht boven malkander rondom de *Steele*n opwaarts gekeerd: en als ze afgevallen zijn, laten ze aan de plaats daar ze gestaan hebben een zichtbaar teeken na. Van binnen hebben ze zeer veel Waterachtig, van naturen zeer te zamen-trekkend *nat*; waar van hier beneeden onder de *krachten* iets zal gesproken worden.

Stam.

De *Stam* is ontrent een duym dik, uyt den groenen bruynachtig; doch van binnen groen, gevuld met een groot, bleek-wit, en voos *Pit*, of *Marg*. De *Takken* zijn taai, echter aan de *Stam* ligt te breeken.

Wonderlijke eygenschap van dit Gewas.

Dit schoon en beziens-waardig *Gewas* heeft ook deeze *wonderlijke eygenschap*, dat het, zoo wel uyt de bovenste als onderste *Takken*, veele dunne *Wortelen* tot in de aarde neerschiets. Eerst zijn ze uyt den witten roodachtig, daar na worden ze bleek-bruyn. In de aarde krijgen ze veele witte *Vezelen*. Inzonderheyd geschied deeze *Wortel-schietsing* als ze een weynig donker gesteld zijn. Waarom men dan deeze *boomachtige Plant*, mijns oordeels, met volkomen regt mag noemen *SEDUM MAJUS ARBORESCENS RADICABILE*, of groot *boomachtig Huyslook*, uyt zijne *Takken Wortelen voort brengende*: gelijk ik ook hier boven in de voorstelling der verscheydene soorten gedaan heb. Deeze *Wortelen* bekomen in de grond meerder *Wortelen*; worden dik, en lopen uyt met kleyne *Bladertjens* (gelijk wij leezen van de *Indiaansche Wortel- of Vijgeboom*): en waarlijk, dit geeft een aardige, aanmerkens-waardige aanfchouwing; gelijk de bijgaande *FIGUUR* genoegzaam vertoond.

Kleyne boomachtige Huyslook.

Het *SEDUM MINUS ARBORESCENS*, of kleyne *boomachtig Huyslook*, heeft zeer teedere, smalle, korte, ronde *Bladertjens*, voor evenwel in een spits punt eyndigende, niet ongelijk zijnde kleyne en korte *Wormtjens*. In groote meenigen groeyen ze aan hare ronde,

altijd steyl-opwaarts wassende *Steele*tjens, rood terwijlze noch jong zijn, maar daar na grijs en grauw wordende. Digt en kort boven malkander groeyen deeze *Bladertjens*; ook altijd regt-opstaande, en noyt neerwaarts hangende, anders als door gebrek van Water, of door al te groote hitte der Zon.

Bladeren.

Dit *Gewas* schiet voort uyt een veelvoudige, lange, dunne, gantsch hayrchtige, bleek-bruyn *Vezel-wortel*; en groeyd van naturen ongeerne opwaarts tot een *Boomtje*, maar te eenemaal *Struwelachtig*, vermits het uyt de gemelde *Wortel* veele *Scheuten* t'effens voortbrengt, ieder ter hoogte van een, anderhalve, zomtijds ook wel van derdehalve voet. Men moet derhalven maar alleen een of twee deezer *Scheuten* laten staan, en al de andere wechneemen; zoo zal het de gestalte van een *Boomtje* bekomen.

Steele, dunne, gantsch hayrchtige, bleek-bruyn Vezel-wortel; en groeyd van naturen ongeerne opwaarts tot een Boomtje, maar te eenemaal Struwelachtig, vermits het uyt de gemelde Wortel veele Scheuten t'effens voortbrengt, ieder ter hoogte van een, anderhalve, zomtijds ook wel van derdehalve voet. Men moet derhalven maar alleen een of twee deezer Scheuten laten staan, en al de andere wechneemen; zoo zal het de gestalte van een Boomtje bekomen.

Geeft in deeze onze Gewesten noyt eenige *Bloemen*; veel minder *Zaad*. Kan echter genoegzaam *aangewonnen* worden door de meenigvuldig-uytschietende *Looten*, welke met'er tijd van zelfs *Wortelen* krijgen. Verdraagt ongeerne eenige felle *Vorst*, of langdurende *Winter*. Word ook door de zelve dikmaal (echter noyt, of immers zelden, door een matige *koude*) van 't leeven beroofd. Ter dier oorzaak is geraadzaam, dat men van deeze *soort* altijd iets in een Pot doe, om 's *Winters* binnens huys luchtig te bewaren, en met matige vochtigheyd te onderhouden, op dat men'er bij eenig ongeval niet geheel uyt gerake.

Aanwinnig door jonge Looten.

Het *SEDUM MINUS ALBUM*, sive *DENSIFOLIUM*, of kleyne wit *Huyslook*, is hard van aart, en kan alleley ongeleegentheeden des gantschen jaars geduldig uytstaen. Kruypt uyt eygener aart op de aarde voort. *Bloeyd* in de Maand *Junius*, en geeft dikmaal volkomen rijp *Zaad*. 't Welk straks na dat het gewonnen is, met de eerste wassende Maan, een *Stroo-breedte* diep in de aarde gelegd, en voorts de zelve aanbevolen moet zijn. Eerst in 't volgende voorjaar komt het te voorschijn. Hier door kan deeze *soort vermenigvuldigd* worden: doch noch veel bequamer door hare teedere *Takjens*, slegts een weynig, ja noch geen *Wortel* bekomen hebbende; welke men door het geheele jaar, met een wassende Maan, mag opneemen, en verplanten.

Kleyne wit Huyslook.

Het *SEDUM CRISPUM*, of *krullende Huyslook*, 't welk men, wegens hare gekroldheyd en vreemde stelling, met regt onder de *Wonderen der Natuur* mag reekenen, krijgt uyt hare *krullende groente* veele gemeene *Takjens*, die met'er tijd de overhand neemen, en de *Plant* veranderen, of doen verderven. Moeten derhalven in ieder *Voorjaar* wechgedaan, en de *gekrolde Bladeren* daar van wel gezuverd worden; zoo zullen ze gedurig een bevallijke aanfchouwing behouden. Welke *Takjens* van zelfs, of afgesneeden, en met een wassende Maan van *April* in de aarde van een Pot, gestoken zijnde, zonder moeyte *Wortelen* vatten. Ook konnen ze alleenlijk hier door *vermenigvuldigd* worden.

Krullende Huyslook onder de wonderen der Natuur ge-rekend.

Deeze *krullende Bladeren* zijn onder een en twee, maar boven dikmaal meer dan vier of vijf vingeren breed; dik van substantie, plat van aart; bleek- of wit-groen van verwe: met kleyne, ronde, groene, voor spits toegaande, ook zomtijds aan hare punten roodachtige *Bladertjens*, hier en gintsch wat holachtig voortkomende, omvangen: boven zoo digt en meenigvuldig te zaamgevoegd; ook daar zich, gelijk een *Slang*, zoodanig in veele *vorwen* drayende, dat ze zeer aardig vertonen een *omgekyulde Krans*, varfch uyt een Beest gehaald, en nu koud geworden.

Aanwinnig.

Alle soorten van *Planten*, welke men, als ze opgekomen zijn, wil bevrijden voor schade door het *Gevoegelt*, *Muyzen*, *Slekken*, *Aardvlooyen*, en diergelijk vernielend ongediert, moeten zulker wijs behandeld worden, dat men der zelve *Zaad*, eer het gezaayd word, vierentwintig, of ook wel tweemaal vier-

Om alle jonge Planten voor Muyzen, Vogelen, Slekken.

en andere ontweinig uren (na gelegentheid dat het haast opzweeld, of ook eerder of later opkomt) laat weyken in het uytgeparfte *Zap van Huyslook*: zoo zullen de jonge *Plantjens* niet alleen onbeschadigd voort groeyen, maar ook der zelve *Vruchten* zullen beeter zijn.

Ook om't *Zaad* spoediger te doen voortkomen.

Even dit zelve geschied ook, als men enig *Zaad* te weyken legt in het *Water* van een *Mensch*. Hier door zullen de daar van opgekome *Planten* zeer krachtig aanwaffen: daarenboven zal het *Zaad* dies te eerder en beeter uytfcchieten, wijl des zelfs harde *Schellen* door dit middel in weynig tijd morwe gemaakt worden.

K R A C H T E N .

Agin. l. 7. e. 3.

Het groot gemeen *Huyslook*, of *Sedum majus vulgare*; en het groot boomachtig *Huyslook*, of *Sedum majus arborescens*, zijn koud tot in den derden graad, en een weynig te zamen-trekkende van aart.

Diosc. l. 4. e. 89. Galen lib. Med. Simp. 6.

De *Bladeren* deezer *Huyslook* gelegd op heete *Gezwellen*, *Pnysten*, *Bleyen*, *Roos*, *Roodgrond*, en diergelijke gebreeken; of ook daar op gedaan het uytgeparfte *Zap*, vermengd met *Ceruys*, geneest de *Zolve*. Zijn ook goed teegens de *Gebrandheyd*, het *Podagra*, en de *Likdoornen*: t'elkens weer vernieuwd zijnde.

De zelve *Bladeren* gestooten, en op het *Hoofd*, even boven het *Voorhoofd* gelegd, stillen het *Bloed* nys de *Neus*.

Aetius l. 1. Serm. 1.

Het *Zap* met *Wijn* ingenomen, doet ophouden een *onnatuurlijke Buysloop*, ook *roode Loop*. Neemt wech de *brand van de Leever*, *Nieren*, en *Milt*: dood de *Wormen*, en stopt de al te overvloedige *Vloeden* der *Vrouws*-personen.

Durantes Herb. fol. 436.

Een plaaster van deeze *Bladeren* der *Huyslook*, *Nachtschay* (eygentlijk *nachtschade*, in het *Latijn Solanum officinarum*), en *Varkens-reuzel* gemaakt, verdrijft allerley *quade zeeeren*, *springend Vuur*, *roodigheyd* en *ontsteeking der Oogen*, en de heete *Figt der voeten*.

Clusius l. 4. c. 40.

Met het gedistilleerde *Water* deezer *Bladeren* het *Hoofdbayr* gewasschen, maakt het zelve *zuuyver* en klaar: en de *Tanden* daar mee gewreeven, doet ze vast staan.

Matthiol. l. 4. c. 86. Fuchs. hist. Pl. c. 10.

Behalven alleen de geene, welke *scharp* en *hitzich* van aart zijn, gelijk het *Muur-peeper*, of *Sedum minimum*, ook gheeten *Illecebra*, zijnde zeer warm van natuur, en daarenboven het vel doorbijtende.

Dodon. in Adit. l. 5. e. 10.

Het *Zap* deezer *Plant*, van sterke *Menschen* met *Wijn* of *Edik* gedronken, doet *Braken*. Jaagd ook alle in het *Lijf* gekreegen *vergif*, alle *lijmerige* en *galachtige vochten* uyt de *Maag*: waar door dikmaal veele *Koortzen* en andere ongelegentheeden worden wehgenomen.

Camperar. l. 4. c. 88.

Het *Kruyd* in *Water* gezoden, en daar van ieder dag 's morgens een *Leepel* vol gebruykt, is zonderling goed voor de *gezwellen* en *gebreeken* van de *Milt*, voor het *Scorbut*, gemeenlijk gezegt *Scheurbuyk*, anders *Blauwschuyt*; *bloedige Gezwellen* en *Pnysten* van de *Mond*, en op andere plaatzen: doet ook overgeeven.

CXXXIX HOOFDSTUK.

K A L I .

Naam in alle talen de zelve.

Et deezen, en, mijns weetens, geenen anderen naam genoemd, niet alleen in het *Neederlandsch*, maar ook in het *Latijn*, *Hoogduytsch*, en *Fransch*: in het *Italiaansch* al meé *KALI*; maar ook *SODA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige veranderinge foorten; als:

I. *KALI MINUS*, of *kleyne Kali*. II. *GENICULATUM*; of *Kali met Leedekens*, *Knobbeltjens*, *Knopjens*. III. *VERMICULATUM BOLIO OBLONGO*, of *Wormachtige Kali met lange Bladeren*. IV. *KALI SPINOSUM COCHLEATUM*, of *doornachtige Kali met kleyne ronde Bladeren*, op de wijze van een *Leepel*. Niet alle zijnze van even de zelve *Bouwing* en *Waarneming*.

Zij beminnen meest een zeer zoute en zandige aarde: Groot een opene, luchtige, en vrije plaats. Moeten ook dikmaal met zout *Water* begoten zijn. Geeven *Blotmen*; en dan noch bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*. *Zaad* Zijn teeder van aart, en worden door de strenge *keude* der *Winter* wechgenomen. Moeten derhalven met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* jaarlijks weer gezayd zijn in de gemelde zoute, of ook wel in een andere zandige grond. Deezer wijs konnen ze alleenlijk vernieuwd, en aangewonnen worden.

Het *KALI SPINOSUM COCHLEATUM*, of *steekende Kali met ronde Leepelachtige Bladerijens*, bemind regt in teegendeel een goede *varfiche*, en op geenerley wijze zoute grond: liever een opene, luchtige, welgeleegene, als een donkere, schaduwachtige plaats; en veel *Water*. Verdraagd sterke koude. *Bloeyd*, en geeft in de tweede *Zomer* volkomen rijp *Zaad*; doch versterft daar meé. Moet derhalven op de genoemde tijd, en met de gemelde *Maan* weer gezayd worden. Anders komen ze ook wel van zelfs overvloedig genoeg voort van het uytgevallene *Zaad*.

K R A C H T E N .

AL de foorten van *Kali*, behalven het *Kali spinosum cochleatum*, of *doornachtige Kali* (het welk van een verkoelende aart is) zijn heet en droog tot in den derden graad: daarenboven zout, en bijtende. Moeten derhalven voorzichtig gebruykt worden.

De *Bladeren*, van sterke menschen in een *Salade* geeten, doen gemakkelijk *water lossen*.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* ingenomen, of de *Wijn*, daar dit *Kruyd* in gezoden is, gedronken; of anders een weynig van het *Zap* met *Wijn* gebruykt, drijft de *verbrandde Gal*, en alle *Flymen* uyt de *Maag* wech: ook de *doodde Vrucht* af: verwekt der *Vrouwen Maandstonden*, en purgeert de *Waterzuchtige*.

Het *Zap* neemt ook wech de *vlakken nys de Kleederen*. De reuk verdrijft de *Slangen*.

De hier van gebrandde *Afch*, zijnde droog en heet tot in den vierden graad, op *Zweeren* en *Wonden* gedaan, geneest de zelve; neemt ook het overvloedig en *nytwassend vleesch* daar van wech.

CXL HOOFDSTUK.

SMEERWORTEL.

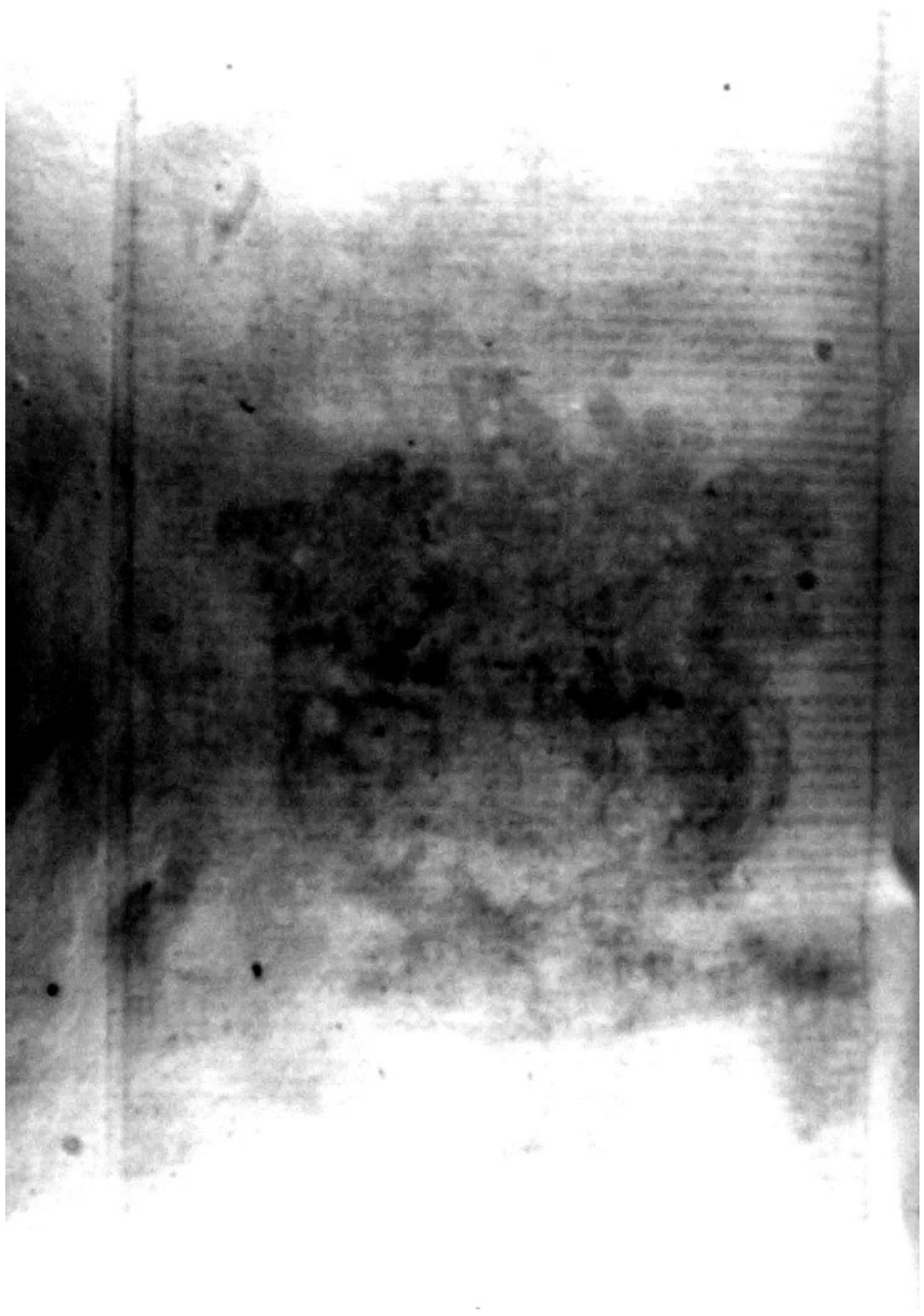
Eest in het *Neederlandsch* niet alleen Verfcheyden naam, maar ook dien van de *WONDRUYD* bij veele bekomen; wijl deeze *Plant* de kracht heeft, om alle onzuuyvere *Wonden* en *Zeeeren* krachtig te reynigen, te verdrogen, en te heelen. Word in het *Latijn* gheeten *TELEPHIUM*, of *CRASSULA*: in het *Hoogduytsch* *KNABENKRAUT*, *WONDKRAUT*, en *FORTZWEIN*: in het *Fransch* *JOURBARBE* de *VIGNES*, *REPRISE*, of *FAVESSESSE*; en in het *Italiaansch* *TELEPHIO*, of *FAVA GRASSA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend verscheyden aardige foorten; te weeten:

I. Tē-

SEDUM CRISPUM.

soorten:
van wel-
ke hier

I. TELEPHIUM VULGARE FLORE ALBO, of gemeene Smeerwortel met een witte Bloem; in deze Gewesten van veele SINTJANSKRUYD genoemd. II. VULGARE FLORE PURPUREO, of gemeene Smeerwortel met een purpure Bloem. III. HISPANICUM MAJUS FLORE ALBO, of groote Spaansche Smeerwortel met een witte Bloem. IV. HISPANICUM MAJUS FLORE PURPUREO, of Spaansche groote Smeerwortel met een purpure Bloem. V. MINUS TOTUM PURPUREUM, of kleyne, geheel purpure Smeerwortel. VI. MINUS SEMPER VIRENS FOLIO DECIDUO, of kleyne, altijd groen-blijvende Smeerwortel, die eenige Bladeren laat vallen. VII. TELEPHIUM MINUS SEMPER VIRENS FOLIO NON DECIDUO, of kleyne altijd groen-blijvende Smeerwortel, welke gedurig al hare Bladeren behoudt; die van FERRANTE IMPERATO, Neapolitaan, wordt geheeten TELEPHIUM LEGITIMUM, of oprechte Smeerwortel; en dan noch meer andere; al te zamen van de zelve Bouwing en Waarneeming.

De laatst-gecoemde soort, of het TELEPHIUM LEGITIMUM FERRANTIS IMPERATIS, anders TELEPHIUM MINUS SEMPER VIRENS FOLIO NON DECIDUO, schijnt niet onbillijk te mogen gehouden worden voor het TELEPHIUM VERUM DIOSCORIDIS, of oprechte Smeerwortel van Dioscorides.

Wortel. Deze krijgt uyt een wit en boven dikachtig Worteltje vier, vijf, ook wel zes teedere, dunne, ronde, en bleek-groene Steeltjens, ontrent een hand, wat min of meerder, lang; van achter tot voor voorzien met veel kleyne, rond- en dikachtige, uyt den groenen blauwachtige Bladertjens; zittende dicht bij, doch niet regt teegens over malkander; ook dicht aan de Steel. Hebben in het midden maar alleen een regt-doorgaande Adertje; waar uyt eenige weynige andere nauwlijks zichtbare voortschieten. Aan de voorste punten der Steeltjens groeyen veele langwerpige, groene, in het rond dicht bij een gestelde Knopjens; in welke eenige dagen lang gezien worden kleyne, witte, Stars-wijze gestelde Bloemtjens. Deze vergaan zijnde, komen te voorschijn veele korte, groene, harde, en driehoekig-knoppe Huijsjens, gevuld met een kleyn zwart Zaad.

Bladeren. Al deze soorten hebben liever een gemeene, luchtige, zandige, wel-gemeste, als ongemeste, of een steenachtige aarde: immers zoo geerne een opene, vrije, wel ter Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats, en veel Water; doch zijn ook met matige vochtigheid te vreedten.

Knopjens. Bloemen. Zaad. Wat voor een aarde zij beminnen.

Zaad. Al deze soorten hebben liever een gemeene, luchtige, zandige, wel-gemeste, als ongemeste, of een steenachtige aarde: immers zoo geerne een opene, vrije, wel ter Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats, en veel Water; doch zijn ook met matige vochtigheid te vreedten.

Zaad. Bloeyen ieder jaar; en geeven gemeenlijk, in goede Zomers, volkomen rijp Zaad. Zijn hard van aart, en leeven lang. Konnen sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden der Winter uytstaan. Worden vermeenigvuldigd, niet alleen door haar Zaad, 't welk met een wassende Maan van Maert of April, niet diep, de aarde in een Pot, of op een andere bequame plaats, wordt aanbevolen; maar ook door hare aangegroeyde jonge Wortelen, welke men op en met de gemelde tijd en Maan van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Durant. hyst. Pl. fol. 451. Smeerwortel, of Telephium, is koud en droog van aart, tot in den tweeden graad: ook fijn van deelen.

Trag. l. 1. c. 122. In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of het uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen; en ook op de Wonden, Zeeren, en loopende Gaten gedaan, droogd en heeld niet alleen deeze gebreken uyt, maar ook inwendig. Steld daarenboven het bloeden der zelve, en geneest de Gescheurtheyd.

Plin l. 27. c. 13. Het zelve Zap met Edik vermengd, verdrijft alle vlekken en Zomer-sproetelen des aangezichts: ook alle andere onzuiverheden der Huid.

CXLI HOOFDSTUK.

CERINTHE.

Us genoemd beyde in het Needer-Namenlandsch en in het Latijn; maar ook wel MARU HERPA, LEUCOGRAPHIS, en van zommige TELEPHIUM MACULOSUM: in het Hoogduytsch BERGHUNDSZUNG, en FLECKENKRAUT, in het Italiaansch CERINTHA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend verscheydene Verseheydene soorten; als:

I. CERINTHE LATIFOLIA FLORE LUTEO; of Cerinthe met breede Bladeren, en een geel Bloem. II. FLORE RUBRO, of met een roode Bloem. III. FLORE ALBO, of met een witte Bloem. IV. FLORE CÆRULFO, of met een blauwe Bloem. V. FLORE TRICOLORE, of met een drie-verwige Bloem. VI. CERINTHE LATIFOLIA ASPERIOR FLORE LUTEO; of Cerinthe met steekende, wit-geplekte, breede Bladeren en geel Bloemen. VII. LATIFOLIA ASPERIOR FLORE TRICOLORE, of Cerinthe met wit-geplekte, steekende, breede Bladeren, en een Bloem met drierley verwen verciert, te weeten, rood, geel, en purpur. VIII. CERINTHE ANGUSTIFOLIA, of Cerinthe met smalle Bladeren. Al te zamen zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en wel-gemeste aarde: een vrije, genoeg ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Blijven niet meer dan eene Zomer in het leeven. Geeven in den Herfst volkomen rijp Zaad; en vergaan dan van zels, of door een kleyne rijp. Moeten derhalven, met een wassende Maan van Maert of April, door haar Zaad, in de aarde gelegd, en aangewonnen worden.

K R A C H T E N .

Cerinthe is van een verkoelende en te zamentrekende aart. Dal. l. 21. c. 13.

Anderhalve Scrupul met het Poeder der gedroogde Bladeren met een weynig Zaffraan in Wijn ingenomen, helpt de geene, welke Bleed overgeeven.

Het Kruid in roode Wijn gekookt, en daar van zomtijds een Roemertje gedronken, stopt de Buysloop, en de onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen. Zuyverd ook, en geneest allerley Zeeren, Zweeren, Wonden, en de Gescheurtheyd.

Vermag voorts alle, wat van de Bernagie, of Borago gezegt is.

De Bloemen zijn zeer aangenaam voor de Byen, en worden zeer van haar begeerd, om uyt de zelve haren Honig te vergaderen. Clusius l. 1. c. 53. Plin. l. 21. c. 12.

CXLII HOOFDSTUK.

H A Z E N O O R .

Nade gedaante der Bladeren dus in het Neederlandsch genoemd. Word in 't Latijn geheeten BUPLEURUM: in het Hoogduytsch WUNDERKRAUT: in 't Italiaansch BUPLEURO, of ook ORECHIA DI LIEVORE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie Drie verscheydene soorten, als:

I. BUPLEURUM LATIFOLIUM, of Hazenoor met breede Bladeren. II. ANGUSTIFOLIUM, of met smalle Bladeren. III. BUPLEURUM MINIMUM, of alderkleynste Hazenoor. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

G 3

Zij

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paardemist voorzien: een opene, luchtige plaats, en matige vochtigheid. Konnen tamelijk koude verdragen; doch door een felle *Vorst* worden ze dikmaal van het leven beroofd. Is derhalven geraadzaam, dat men eenige van de zelve binnens huys zet ten tijde der sterke koude, op een luchtige plaats, zonder haar veel vochtigheid te geeven; om'er niet geheel van beroofd te zijn, indien de buyten-stande een ramp moogt overkomen.

Waarneeming.

Zaad. In het tweede jaar *bloeyen* ze; en geeven, in Potten blijvende, volkomen rijp *Zaad*; waar meeze vergaan. Moeten derhalven in het *Voorjaar*, met een wassende Maan, in een Pot zijn gezayd, niet boven een stroobreedte diep. Niet anders, als door dit middel, konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

K R A C H T E N.

Doel. l. 21. 6. 14. **H**Azenoor, of *Bupleurum*, is warm en droog van aart in den eersten graad.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het Poeder der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, geneest alle *inwendige Wonden*: ook de *uytwendige*, als men'er het *Poeder* op stroyd. Word ook gepreezen teegens het *Graveel*.

Ruellius l. 2. c. 127. De *Bladeren*, gestoten en met een weynig Zout vermengd, zijn goed voor de *Klieren*, en *Kropzweeren*, daar op gelegd. In Water gezoden, en gelegd op de *Vrouwlijkheyd*, verdriest de *na-smerten* der gebaarde hebbende *Vrouwen*. Zijn ook zeer goed, op *Wonden* gedaan, tot geneezing van de zelve.

Nicander lib. de Theriac. Het *Zaad* is droog en warm in den tweeden graad. Gepulverizeert, en gelegd op de *beeten* of *steeken* der *Slangen*, dienen om de zelve te heelen.

CXLIII HOOFDSTUK.

CHAMÆDRYS.

Naam. Oo wel in 't *Neederlandsch* als *Latijn* met deezen naam bekend, werd in 't *Hoogduytsch* geheeten *GAMANDER*, of *BATHENGEL*, in 't *Franfch* *GERMANDREE*, of *CHESNETTE*; en in 't *Italiaansch* *CHAMEDRIO*, *QUERCIVOLA*, of ook *CALAMANDRINA*.

Vier verscheidene soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige veranderlijke soorten; te weten:

I. *CHAMÆDRYS MAJOR*, of *Groot Chamædrys*. II. *MINOR OFFICINARUM FLORE PURPUREO*, of *kleyne Chamædrys*, in d'*Apotheeken* en *Geneeskonst* gebruykelijk, met een *purpure Bloem*. III. *MINOR FLORE ALBO*, of *kleyne Chamædrys*, met een *witte Bloem*. IV. *CHAMÆDRYS FOLIIS LACINIATIS*, of *Chamædrys met gesneedene Bladeren*. Niet alle zijn ze van de zelve *Queeking*.

Grond. Eevenwel beminnen ze al t'zamen een goede, gemeene, zandige en wel-gemeste grond; zoo lief een opene, luchtige, als een donkere of schaduwachtinge plaats; en verdragen alle ongeleegentheeden des gantschen *Winters*.

Groot en kleyne Chamædrys. Het *CHAMÆDRYS MAJOR ET MINOR*, of *groot en kleyne Chamædrys*, van beyde de soorten, blijven lange jaren in 't leven. Geeven in ieder *Zomer Bloemen*, maar noyt eenig volkomen rijp *Zaad*. Konnen echter genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare *aangegroeyde jonge Wortelen*, welke men met een wassende Maan in *April* van d'oude afneemd en verplant.

Chamædrys met geineedene bladeren. Het *CHAMÆDRYS FOLIIS LACINIATIS*, of *Chamædrys met gesneedene Bladeren*, werd uyt cygener aard niet oud. Geeft de tweede *Zomer* niet alleen *Blo-*

men, maar ook volkomen rijp *Zaad*, en vergaat daar mee. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* of *Maert*, op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Anders ook komen ze, daar ze eens gezet zijn geweest, overvloedig genoeg van zelfs voort uyt het neergevallene *Zaad*.

K R A C H T E N.

CHamædrys is warm en droog in den derden graad, *Galien lib. 2. cap. 6.* daar beneevens doorsnijdende, verdeclende, en *comp. 6.* zeer fijn van Stof.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchtere en *Roemertje* gedronken, is goed teegens de *Pest*, *Lafte. l. 3. cap. 112.* en *quade Lucht*: voor de *Geelzucht*, dikmaal gebruykt; voor de *beginnende Waterzucht*, *vallende Ziekte*, en *Hoofdpijn*. Verdriest de *Koortzen*, *doed de Wormen*; helpt de geene, welke met een kwalijk-gefelde *Milt* zijn belast. Doed gemakkelijk *Water lossen*: verwekt de *Maandfonten*. Geneest de *koude Pustrijd* teegens het *Vergif*: neemt wech de verstopping van het *Ingewand*: heeld de *steeken* en *beeten* der *Slangen* en anderer *giftige Dieren*, als men het *Poeder* der gedroogde, of groene gekneufde *Bladeren* met *Edik* daar op legt. Verdriest ook de *pijn* der *Lendenen*.

De *Oly* van het *Zaad* (in roode Wijn geweykt) gemaakt, is goed teegens de *Pestilentielle Zwieren*; en geneest zeer haastelijk de *verswakte*, *verwongene*, en *gebroke* *Leeden*, daar meê gestreken zijnde.

De zelve *Oly* gemengd met het *Zap* der *Bladeren*, verdriest de *donkerheyd* der *Oogen*, met een *Veerje* daar in gedaan.

CXLIV HOOFDSTUK.

VELDCIPRES.

 Ord in het *Neederlandsch* niet alleen *Veldcipres*, maar ook van zommige *Hoe* *LANGER HOE LIEVER* genoemd. In het *Latijn* *CHAMÆPITYS*, of *IVA MOSCHATA*: in het *Hoogduytsch* *SCHLAGKRAUT*, of ook *VERGISZ MELN NICHT*: in 't *Franfch* *IVE MOSCHATE*, en in het *Italiaansch* *CHAMEPITHIO*, of *IVA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier *schone* *zeker veranderlijke soorten*, als:

I. *CHAMÆPITYS OFFICINARUM FLORE LUTEO*, of *Veldcipres*, gebruykelijk in de *Apotheeken* en de *Geneeskonst*, met een *geele Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of *met een witte Bloem*. III. *CHAMÆPITYS MAJOR PURPUREA*, *sive AUSTRIACA FLORE PURPUREO*, of *grootte Oostenrijfsche Veld-cipres met een purpure groote Bloem*. IV. *CHAMÆPITYS MAJOR FLORE CERULEO*, of *grootte Veld-cipres, met een schoone Heemelsblauwe Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paardemist doormengd: een vrije, wel ter Zon gelegene plaats, en niet te veel vochtigheid; wijlze daar door lichtelijk verrotten. Geeven in onze Landen niet alleen *Bloemen*, maar ook volkomen rijp *Zaad*.

Het *CHAMÆPITYS FLORE LUTEO*, *ET FLORE ALBO*, of *Veld-cipres*, zoo wel met een *geele* als *witte Bloem*, blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leven; want als het *Zaad* rijp geworden, en haastig neergevallen is, vergaan ze of van zelfs, of door een *kleyne Rijk*. Worden derhalven, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd, in een *versch-omgefmeete* aarde. Maar ook zonder *zaying* staan ze meest altijd overvloedig genoeg van zelfs op, door het neergevallene *Zaad*.